

GWIAZDY

Wstęp. Eksplicacja: Nazwy. Kategoryzacje. Rodzaje. Kolekcje. Opozycje. Pochodzenie. Wygląd. Części. Gwiazda a los człowieka. Ilość. Czynności: ruch, świecenie, właściwości, patrzenie, mowa, pomoc w miłości, adoracja Boga. Przejycia. Działania sprawcze. Obiekt. Czas. Lokalizacja. Przepowiednie. Symbolika, sennik.

Dokumentacja: Zagadki. Przystawia. Zamówienia i zaklęcia. Wyliczanki dziecięce. Kolędy bożonarodzeniowe i noworoczne. Widowiska herodowe. Pieśni wielkopostne i wielkanocne. Pieśni andrzejkowe. Pieśni żniwne i dożynkowe. Przemowy weselne. Pieśni weselne. Pieśni i przyśpiewki miłosne i zalotne. Pieśni zbójnickie, żołnierskie i partyzanckie. Pieśni maryjne. Pieśni sieroce. Pieśni dziadowskie. Pieśni zaduszkowe. Relacje potoczne i zapisy wierzeń. Opisy praktyk. Pisana poezja chłopska. Bibliografia.

Polskie ludowe wyobrażenia gwiazd pozostają w zgodzie z tradycją europejską i słowiańską, zwłaszcza jeśli idzie o ich symbolikę czystości, piękna wolności i szczęścia oraz niepoliczalnego mnóstwa. Gwiazdy są ozdobami nieba jak kwiaty ozdobami ziemi. Równocześnie wykazują wrażliwość na cierpienie, wiążą się z losami ludzi i towarzyszą narodzinom i śmierci człowieka. Towarzyszą zakochanym.

Powstanie gwiazdozbiorów związane jest ze zdarzeniami gospodarskimi i religijnymi. Nie odróżnia się gwiazd i planet.

Ludy starożytnie traktowały gwiazdy jako istoty obdarzone rozumem, troszczące się o świat i nie zbrukane złem. Uważano je za otwory w sklepieniu niebieskim: w wierzeniach jakuckich były to okna świata, w indyjskich i słowiańskich – oczy Boga, nieba, w fińskich – części skorupki jaja kosmicznego, u Samojedów – korzenie drzew, które rosną w „wierzchnim” niebie lub jeziora w najniższym z siedmiu pięter nieba. Szeroki zasięg miało wierzenie, że gwiazdy to dusze zmarłych *Mif Tok 1/116, Chev Dic 2/285*. W Starym Testamencie wielość gwiazd symbolizuje potomstwo Abrahama *Herd Lek 49, Lur Słow 64*.

W kulturze chrześcijańskiej symbolika gwiazd łączy się z ideą Boga. W języku religijnym słowo *gwiazda* zastępuje *niebo*. Sztuka hieratyczna za pomocą rozgwieżdżonego nieba ukazuje chwałę Pana i jego świętych. W starochrześcijańskiej sztuce nagrobnej i epigrafice gwiazdy były symbolem wiecznej szczęśliwości *Lur Słow 65*. Gwiazdy na ciemnym niebie są traktowane jako duchowe światło przenikające i rozpraszające ciemności nocy *Herd Lek 49*, znak przyjścia na świat Mesjasza i nadejścia nowego Królestwa Chrystusowego, →Gwiazda Betlejemska. Są nieodłącznym atrybutem Maryi – Niepokalanej Dziewicy, przedstawianej z koroną gwiazd na głowie *Herd Lek 49*, →Jutrzenka, →zorza. W sensie moralnym gwiazdy interpretowano także jako „światło wiary” *For Sym 103*. Zaćmienia gwiazd i ich spadanie na ziemię uznawano za zapowiedź końca świata *Duf SNT 285*.

W kulturze słowiańskiej gwiazdy nie odgrywały takiej roli jak słońce i księżyc. W wierzeniach słowiańskich odnajdujemy pierwotne animistyczne wyobrażenia o gwiazdach jako przeniesionych na niebo istotach boskich i ludzkich, zwierzętach

oraz narzędziach gospodarskich SSSI 2/180, Mif Tok 1/116, →*Baby*, →*Baran*, →*Kosiarze*, →*Sito*, →*Wielki Wóz*. Część wierzeń nawiązuje do przedchrześcijańskich wyobrażeń o życiu pozagrobowym, →*Droga Mleczna*.

Szczególną rolę Słowianie przypisywali *Gwieździe Północnej* i *Jutrzence*. Pierwsza z nich uważana była za oś sklepienia niebieskiego, miejsce zawieszenia nieba, pępek świata, →*Gwiazda Północna*. W *Jutrzence* (*Gwieździe Porannej*) widziano siostrę *Słońca*, w *Gwieździe Wieczornej* – siostrę *Księżycy* SKSI Lec 133. Ślady kultu gwiazd zachowały się w oddawaniu czci *Jutrzence*, podobnie jak wschodzącemu →*słońcu*, czy nowemu księżycowi, →*nów*, →*Jutrzenka*, →*Gwiazda Wieczorna*.

Rozpowszechnione było wierzenie, że gwiazdy pojawiają się na niebie w chwili narodzin człowieka i spadają w momencie jego śmierci. Stąd traktowanie gwiazd jako symbolu ludzkiego losu. W gwiazdach spadających dopatrywano się też postaci demonicznych, zwanych *Żmijami* SSSI 2/182, Mosz Kul 2/467, →*gwiazda spadająca*.

W języku ogólnopolskim słowo *gwiazda* występuje w podstawowym znaczeniu (1) 'jedno z małych światel niebieskich widocznych nocą', z czego rozwinęły się znaczenia (2) 'ideału, który komuś przyświeca', (3) 'losu, zwłaszcza szczęśliwego' i (4) 'człowieka, który osiągnął sukces w swojej dziedzinie'; oznacza też (5) 'przedmioty przypominające kształtem lub blaskiem to *światło niebieskie*, a więc (a) ozdoby choinkowe zawieszane na szczycie drzewka bożonarodzeniowego; (b) 'kolorowy lampion noszony przez kolędników'; (c) 'krzyżowanie dróg', (d) 'piastę koła', (e) pewien sposób układania snopków', (f) 'znamię na głowie konia lub krowy'; (g) 'order'.

Zdrobniała *gwiazdka* to nie tylko (1) 'mała gwiazda', ale też (2) 'wigilia i święta Bożego Narodzenia', (3) 'podarunek wigilijny'; *gwiazdor* – (1) 'kolędnik – chłopiec lub kawaler chodzący z *gwiazdą* w okresie Świąt Bożego Narodzenia'; (2) – 'osoba przynosząca prezenty „gwiazdkowe”, niekiedy utożsamiana ze św. Mikołajem', współcześnie też (3) 'ktoś wybitny w swojej dziedzinie, zwłaszcza artystycznej', z czego dalej – *gwiazdorski*, *gwiazdorstwo*; przymiotnik *gwiaździsty* znaczy 'pełen gwiazd, złożony z gwiazd, mający kształt gwiazdy' a także 'promienny, świetlisty', *gwiezdny* – 'promienisty', *gwiazdowaty* 'zbliżony kształtem do gwiazdy'; *gwiazdozbiór* 'grupa gwiazd o wspólnej nazwie'. Zdrobnienia wyższego stopnia: *gwiazdeczka*, *gwiazdeńka* (wsch. Polska). Dawna polszczyzna знаła też swojską nazwę astronomii – przez długi czas nie odróżnianej od astrologii – *gwiaździarstwo/gwiazdarstwo* i odpowiednio *gwiaździarz* 'astronom, astrolog', *gwiaździański* 'astronomiczny, astrologiczny', *gwiazdarnia* 'obserwatorium astronomiczne'.

= Nazwa *gwiazda* wskazuje na związek przedmiotu ze światłem, blaskiem, jasnością GamIv Ind 685, co potwierdza stprus. *swāigstan* 'światło' i litew. *gaidrūs* 'jasny', *gaišas* 'luna' oraz pokrewieństwo nazwy *gwiazda* z wyrazami *świat*, *kwiat* SI SE 1/384, podob. Brüc SE 165. Wg Petersona, słow. *zvězda* zawiera w swej podstawie cechę srebrnej barwy, podob. oset. *ævzist/ævezestæ* 'srebro' Vas ES 2/86, czego jednak nie akceptuje Sławski SI SE 1/385.

↑ G. (także *słońce* i *księżyc*) to *światła* Lud 1900/66; *światłości* 64, *światła niebieskie* Czap Mat 61; *światła boże* Kal Lim 22; *światła życia ludzkiego* Udz Krak 91; *światlane kule* Wisła 1900/465; *pochodnie* trzymane przez aniołów Lud 1952/343, K 34 Chel 255; *lampki* 68; *otwory* w niebie, przez które *światło* widać 65, 73.

G. to dusze ludzi zmarłych cnotliwych i sprawiedliwych K 34 Cheł 255; małych dzieci, które przyświecają swym rodzicom na ziemi Lud 1896/163; liczby i znaki uczynione przez Boga Ojca przy obliczaniu ludzi na ziemi Lud 1895/170; zabawki świętych K 7 Krak 31.

↓ Wśród G. wyróżniane są pojedyncze gwiazdy oraz ich całe zespoły. Tym gwiazdom i gwiazdozbiorom, które mają najbogatsze charakterystyki w polskim folklorze, poświęcono dalej osobne artykuły (odsyła do nich strzałka przed nazwą). Do pojedynczych gwiazd należą: *Bliźnięta (Bliźniaczki)* 'Kastor i Polluks' Lud 1895/172; *Dziady (Dziadki)* 'prawdopodobnie Hiady', wyróżniane opozycyjnie do → *Bab* Kup Pol 109; → *Gwiazda Betlejemska* 'Kapella w gwiazdozbiorze Woźnicy lub Wenus'; → *Gwiazda Kłosu Pszenicznego* 'Spica'; *Gwiazda Matki Boskiej Bolesnej* 'Wega w gwiazdozbiorze Lutni' Kal Lim 27; *Gwiazda św. Jana* 'Altair w gwiazdozbiorze Orła' Kal Lim 29; *Gwiazda św. Łukasza Ewangelisty* 'Arktur w gwiazdozbiorze Wolarza' Kal Lim 27; *Gwiazda św. Marka* 'Regulus', *Gwiazdy św. Piotra i Pawła* 'Alfa i Beta w gwiazdozbiorze Perseusza' Kal Lim 28; *Gwiazda św. Szczepana* 'Syriusz w gwiazdozbiorze Wielkiego Psa' Kal Lim 29–30; *Gwiazdki Młodzianków* 'gwiazdy gwiazdozbioru Wielkiego Psa i Gołębia' Kal Lim 30; → *Gwiazda Północna* 'Gwiazda Polarna'; *Gwiazdy Trzech Króli* 'Kastor i Polluks w gwiazdozbiorze Bliźniąt oraz Porcion w gwiazdozbiorze Małego Psa' Kal Lim 30; → *Jutrzenka* 'Wenus', → *Gwiazda Wieczorna*; → *kometa*; *Kurna Gwiazda* K 39 Pom 487; *Niewiasty* 'gwiazdy w grupie Delfina' Kal Lim 28; *Piesek* (→ *Baby*); *Psia gwiazda* 'Syriusz' K 24 Maz 186; → *Sito* 'gwiazdy Włosów Bereniki'; *Trzy Marie* 'trzy gwiazdy Strzały' Kal Lim 28; *Zakonnica*; → *zorza*.

Na Kaszubach wyróżniane są G. zwane *śmieszkami*, które *mrują do ludzi jakby się śmiały* oraz *złe G.*, zwane *złośnicami*, które się nie uśmiechają. *Śmieszki* są gwiazdami dobrych ludzi, *złośnice* – złych Sych SGKasz 1/388. Synonimem *złej gwiazdy* jest *planeta* K 48 Ta–Rz 279.

Zespoły G. postrzegane jako całe gwiazdozbiory to: → *Baby* 'Plejady'; → *Baran* 'gwiazdozbiór Barana'; *Domek Matki Boskiej (Dzwonek Loretański, Domek Loretański, Domek Nazareński)* 'Cefeusz' Kal Lim 27; → *Droga Mleczna* 'Galaktyka'; Gwiazdy Męki Pańskiej: *Młotki*, *Sznury*, *Siekiery*, *Włócznie*, *Drabina*, *Słup* i → *Krzyż Święty*; *Kleszcze* Kup Pol 110; → *Koło św. Katarzyny* 'Korona'; *Korona Matki Boskiej* 'Korona Północy' Kal Lim 27; *Koronka* 'Wolarz' Kal Lim 27; → *Kosiarze* 'Orion'; *Krzyż św. Jana* 'Krzyż Południa' Wisła 1901/80; *Lucyfer* 'gwiazdozbiór Smoka' Kal Lim 28; → *Mały Wóz* 'Mała Niedźwiedzica'; → *Odbieraczki*; *Pług i Brona św. Izydora* Kup Pol 110; → *Sznurek z guzami* 'gwiazdozbiór Węza = Serpens' lub 'Smoka = Draco'; → *Waga*; *Warsztat św. Józefa*; → *Wielki Wóz* 'Wielka Niedźwiedzica'; *Woźnica* 'gwiazdozbiór Aurigi' Kup Pol 108.

Gwiazdy i gwiazdozbiory otrzymują w tradycji ludowej podwójną interpretację: religijną i gospodarską, znajdującą swój wyraz w nazwach.

Są gwiazdy i gwiazdozbiory łączone z narodzinami („scena bożonarodzeniowa”) i śmiercią Chrystusa („scena pasyjna”), oraz gwiazdy i gwiazdozbiory łączone ze świętymi. Scenę bożonarodzeniową odwzorowują: *Gwiazda Betlejemska*, *Stajenka Betlejemska* (inna nazwa *Kosiarzy*), *Gwiazdy Trzech Króli*, *Sito* (którym Trzej Królo-

wie sypali koniom owies), *Baran* i *Kureczka* (inna nazwa *Bab*). Te ostatnie są według przekazów podarowane przez pasterza *Wojciecha Dzieciątka*. Niekiedy z tą „sceną” łączona jest *Gwiazda św. Szczepana*, która świeci w okresie Bożego Narodzenia.

„Scenę pasyjną” tworzą gwiazdy związane z Męką Pańską: są to narzędzia męki: *Młotki*, *Sznury*, *Siekiery*, *Włócznie*, *Kleszcze*, *Drabina*, *Słup*, do którego Żydzi przywiązali Pana Jezusa, *Krzyż Święty*, na którym był ukrzyżowany Chrystus. Inne gwiazdy przedstawiają uczestników tej sceny: *Gwiazda Matki Boskiej Bolesnej*, *Niewiasty*, płaczące nad męką Chrystusa. Wyróżniane są również *Trzy Marie*, które w dniu Zmartwychwstania szły namaścić ciało Chrystusa.

Część gwiazd i gwiazdozbiorów posiada w swej nazwie imiona apostołów, świętych i męczenników: *Gwiazdy św. Piotra i Pawła*, *Gwiazda św. Jana*, *Gwiazda św. Łukasza Ewangelisty*, *Gwiazda św. Marka*, *Gwiazda św. Szczepana*, *Gwiazdki Młodzianków*, *Koło św. Katarzyny*, *Krzyż św. Jana*.

Inne nazwy religijne związane są np. z Sądem Ostatecznym (*Lucyfer*, *Waga*). Najwięcej jednak nazw gwiazd i gwiazdozbiorów poświęconych zostało Matce Boskiej, której imię zostało utrwalone w nazwie: *Domek Matki Boskiej*, *Korona Matki Boskiej*. Z Matką Boską związane są również inne gwiazdy, nie mające w nazwie Jej imienia: *Gwiazda Kłosu Pszenicznego*, *Jutrzenka*, *Sznurek z guzami, zorza*.

Część nazw (głównie gwiazdozbiorów), świadczy o ich łącznym traktowaniu jako pewnej całości, będącej odwzorowaniem chłopskiego gospodarstwa: *Kosiarze*, *Droga Mleczna*, *Wóz*, *Baby*, związane przy tym w ciąg zdarzeń przekazywanych w formie opowieści wierzeniowych: za *Kosiarzami* po drodze (*Drodze Mlecznej*) jedzie furman (*Woźnica*) wozem (*Wielkim Wozem*), ma cztery konie „w lejcu, w poprzek, zadek i dyszel u wozu, widać to dobrze jak on ciągle kołami w tył cofa, bo mu niesporo jechać.” K 7 Krak 32. Wcześniej furman woził po niebie św. Jerzego (św. Eliasza), a potem siano potrzebne dla nowonarodzonego Jezusa, które *Kosiarze* koszą, a *Baby* grabiami zgrabiają (*Odbieraczki odbiorą*) K 7 Krak 32.

Niekiedy nazwy o charakterze religijnym – łączą się z „gospodarskimi”, np. w nazwach takich, jak: *Warsztat św. Józefa*, *Pług* i *Brona św. Izydora*; nazwy czysto gospodarskie mogą otrzymywać interpretacje religijne, np. *Wielki Wóz*, *Baby*, *Droga Mleczna*.

✚ W kolędach życzących, pieśniach weselnych i miłosnych G. tworzą stały kompleks z księżycem: G. są koło miesiąca 51B-D; miesiąc jest między G. 15, 20, 24, 41. W poezji chłopskiej słońce, księżyc i G. – to brat i siostry 12. G. wraz ze słońcem, księżycem, planetami K 5 Krak 251, słońcem, miesiącem, zorzą, bydłami 13 w kolędach witają *Dzieciątka*; ze słońcem (i miesiącem) zdobią Matkę Boską K 5 Krak 251, za: Miod Pas 74, podob. 56, 57; z księżycem są wyprawką dla nowonarodzonego Dzieciątka 12; ze słońcem i księżycem służą Matce Boskiej K 26 Maz 95, także Maj Motycz 27 (i innymi składnikami świata) oddają pokłon Panu, chwałą Boga, dziwią się piękności Jezusa, czczą święto wielkanocne 18.

Wraz z niebem, słońcem, księżycem płaczą w chwili śmierci Chrystusa 17; ze słońcem i księżycem płaczą nad ludźmi w momencie Sądu Ostatecznego 60; gasnące G., deszcz krwawy, ciemności, gasnące słońce wystąpią przy końcu świata 59; ze słońcem,

księżycem i *świętą ziemią* są przywoływane w zamówieniu 7, 8. Sierocie zorza, księżyc i G. zastępują matkę, brata i siostry 58; dla żołnierza miesiąc jest ojcem, słońce matką, G. braćmi, zorze siostrami 55.

Z księżycem i *całym światem* świecą dziewczynie 14; z księżycem świecą kochankom 51; z *ciemną chmureczką* i *jabłoneczką* stanowią tło dla wyboru, jakiego dokonuje panna K 44 Góry 73.

↔ G. wchodzą w opozycje: z → *księżycem* na zasadzie jeden : wiele 51A; na zasadzie ciemniejszy : jaśniejszy ze → *słońcem* 36; w przysł. *Gwiazdy gasną przy słońcu* NKPP gwiazda 5; *Nie dbaj o gwiazdy, kiedy słońce świeci* 6 i z księżycem: *Drobne gwiazdy giną od księżyca* 6.

× G. od początku świata 64 z woli Bożej chodzą nad ziemią K 7 Krak 34 – Bóg o z dobił nimi niebo tak jak kwiatami ozdobił ziemię 23, podob. K 39 Pom 113, K 10 Poz 306, Krzyż Kuj 1/87, Czap Mat 54, po potopie świata K 7 Krak 32. G. zapalają się od światła niebieskiego K 7 Krak 21 i 31, Dzik Klech 141. W G. zmieniły się krople łez Jezusa płaczącego nad światem Bart Lub 367; powstały z *planety*, która podzieliła się na szczątki TN Banachy 1984. W noc wigilijną G. posyła żołnierzom Matka Boska Bart Lub 332; w dzień Zaduszny anioł wyjmuje je z worka i zapala na grobie sieroty Wisła 1901/487.

W powszechnych wierzeniach, G. pojawiają się na niebie wraz z urodzeniem człowieka 66, 67, por. Moez Kul 2/467; wtedy to *Opatrzność* K 17 Lub 71 lub aniołowie zapalają G. człowieka na niebie Kal Lim 16, wiążąc z nią ludzkie życie Lud 1898/414. Stąd każdy człowiek ma swoją G. 66, 67, także Kul Wiel 3/512, Wisła 1898/138, Udz Krak 91, Lud 1900/65, 1907/203, K 48 Ta-Rz 259, K 17 Lub 71, K 34 Chel 155, która towarzyszy mu jak Anioł Stróż Wisła 1900/466. Swoją G. ma również Chrystus Bart Lub 343, → Gwiazda Betlejemka. Według przekazu z Krakowskiego na niebie świecą jedynie gwiazdy ludzi pobożnych, które z chwilą ich śmierci nie spadają z nieba K 7 Krak 32.

⊙ Barwa. G. są *jasne* 8, 10, 12, 30f, 36c, 44, 55, *jasne jak ogień* Etnl 1989 Bilg 117; *zółte, złote* K 36 Wol 144; *srebrne* (na co wskazuje także jedna z etymologii słowa *gwiazda*) 54, 75; *modre* TN Zemborzyce 1978; *czerwone* to G. męczenników Kal Lim 29-30; *jarzące* 51Cb.

G. są *jasne* i *ciemne* Etnl 1989 Bilg 117; jedno świecą jaśniej, a drugie mdłym światłem migocą Udz Krak 91. Cnotliwemu (dobremu) człowiekowi gwiazda świeci jasno, grzesznikowi – ledwie błyszczący Wisła 1898/138, podob. K 48 Ta-Rz 259, Lud 1900/65, Lud 1907/203; *ciemna* G. – oznaką smutku 42a. Z wyglądu G. ludzie określają, czy jest to G. człowieka zdrowego, chorego, bogatego czy biednego Szyf MiW 148. Gdy człowiek jest chory, biedny lub źle mu się powodzi, gwiazdy świecą mdło lub blade, jeśli człowiek jest zdrowy i szczęśliwy, jego G. świeci jasno Udz Krak 91; *sielnie sfeco* G. *silnych gospodarzów* Szyf Trad 52. Najjaśniejsze są G. ludzi pobożnych K 7 Krak 32. Jeśli G. świeci jasno, to znak, że człowiek będzie długo żył, jeśli G. zachmurzy się – wkrótce umrze Lud 1907/203. G. ludzi sprawiedliwych powiększają się i świecą na niebie także po ich śmierci Kal Lim 22. G. „niecnotliwych” ciemnieją i kopczą się, G. przeciętnych ludzi nie błyszczą zbyt mocno; dopalają się przy końcu życia człowieka, a ich resztki spadają na ziemię, → gwiazda spadająca.

Wielkość. G. są *duże* i *małe* TN Krasieczyn 1985, Udz Krak 91 – powiększają się wraz ze wzrostem człowieka: małe są gwiazdami dzieci, duże – ludzi starszych Wisła 1898/138,

podob. Udż Krak 91, okazalsze są gwiazdami apostołów Kal Lim 29, a największe – świętych Kal Lim 22. Na Kaszubach o jednej gwieździe (prawdopodobnie mowa o komecie) mówią, że *je tak duża, że ona całą uś może překręc* Sych SGKasz 1/388.

Najczęściej G. są określane jako *drobne* 52; cecha ta jest założona w zagadkach 1–2.

Nad G. *czystszejsza* jest Maryja K 23 Kal 252, *śliczniejsza* – panna młoda Kur Opol 123.

★ G. *ma ramiona, promienie* powsz., *różki* TN Dereźnia 1984, *rogi* TN Łukowa 1984. W pieśni weselnej i bajce mają także *oczy* 27, *twarz* W6j Klech 81.

● **Gwiazda a los człowieka.** Związek gwiazd z losem człowieka odzwierciedlają frazeologizmy: *urodzić się pod szczęśliwą gwiazdą* (gdy człowiekowi powodzi się dobrze) NKPP gwiazda 14, Mosz Kul 2/466; *to już pod taką gwiazdą lub planetą się urodził* Karl SGP 4/133; *ten co się pod jaką gwiazdą urodził, stosowne dary przyrodzenia odbiera* K 17 Lub 71. Jeśli komuś w życiu źle się powodzi, o takim człowieku mówią, że się *pod nieszczęśliwą gwiazdą urodził* K 17 Lub 71; fraz. *ktoś spod ciemnej gwiazdy* NKPP gwiazda 13, podob. K 24 Maz 38, Szym SDom 2/287. Gdy człowiek umiera, jego gwiazda *spada* z nieba na ziemię powsz. Przysł. *Gwiazdka z nieba, dusza do nieba* NKPP gwiazda 4. Gdy G. spadną, nastąpi koniec świata *Pieś Pas 1/176*. Metaf. fraza *już moja gwiazdka zniknęła* oznacza szczęście, które minęło K 57 RuśC 1263, →gwiazda spadająca.

W pieśniach intensywność świecenia G. odpowiada stanom psychicznym kochanków: G. *ciemnieje*, gdy dziewczyna lub chłopak są smutni 42; G. są braćmi żołnierza K 18 Kiel 182.

♣ G. jest tyle, ile ludzi na świecie: *tysiące, miliony* powsz., *krocie* Plat Krak 530. Ilość G. zmienia się, gdyż jedni ludzie się rodzą, a drudzy umierają Kal Lim 16. W miarę jak ludzi przybywa, na sklepieniu niebieskim wzrasta liczba gwiazd Kal Lim 22.

Ilość gwiazd jest eksponowana w zagadkach ludowych, w których porównuje się je do – *grochu* 1, 2, *owieczek* 3a, *bydła niezliczonego* 3c. W pieśniach *niepoliczalność* G. jest wyrażana poprzez formuły niemożliwości: *A widzisz, Jasiętku, te gwiazdy na niebie? Jak je porachujesz, pójdzie ja za ciebie* 31, 32, podob. 45 i konstrukcje paralelne: *Nastawili kopce jak na niebie gwiazdeczek* 21, podob. 44, 46. Niemożliwość policzenia gwiazd oddaje zwrot fraz. *liczyć gwiazdy na niebie* NKPP gwiazda 10, co znaczy 'robić coś niemożliwego'. Fraz. *jak gwiazd na niebie* 'bardzo dużo' powsz.

W pieśniach religijnych dwanaście G. zdobi koronę Matki Boskiej powsz. (np. 56).

■ **Ruch.** G. *wschodzą* 37, 52, 53 i *zachodzą* Gład Wiedz 95, Mosz Kul 2/32; *chodzą, idą wraz ze sklepieniem niebieskim* Kal Lim 24, podob. Szyf MiW 148, Szyf Trad 52. W kołędzie G. się *toczą*, gdy Jezus się rodzi TN Puszn Godowskie 1983. W pieśniach *wędrują, turują*, przenikają po niebie 35. W zamówieniu łuszcza *ma się rozejść jak gwiazdy po niebie* ZWAK 1879/54.

Świecenie. G. *świecą* – co utrwalone w nazwie związanej ze świeceniem 10, 14, 30I, 33I, 39, 40, 42, 43, 48b, 51C, D, 67; świecą mocą boską, odbiciem światła niebieskiego Kal Lim 22; niemożliwe, by przestały świecić na niebie 22, 49; *błyszczą* w przysł. *Komu księżyc świeci, temu i gwiazdy błyszczą* NKPP księżyc 8; *migoczą* powsz., *iskrzą się* 27, *zasiewają niebo* 29; G. *ćmią się* gdy dziewczyna daremnie wypatruje ukochanego K 42 Maz 121, *łyskałyby się*, gdyby chłopak na zawsze opuścił dziewczynę K 40 MazP

246; *gasną* 48b, 59, gdy dziewczyna traci kochanka ZWAK 1888/181, fraz. *gwiazda jego gaśnie*, tzn. komuś źle się powodzi lub ktoś kończy życie NKPP *gwiazda* 3; mogą *spać* pokazane palcem 67, spadają, → *gwiazda spadająca*.

G. *pomagają* (lub *nie dają*) *świecić księżycowi* 25, 51C; *świecą dziewczynie/chłopakowi* 39, 40, 43c, 51. Życzenie by komuś świeciły / nie świeciły G. 43, jest równoznaczne z życzeniem zdrowia, powodzenia, życia lub też niepowodzenia, choroby, śmierci.

G. *świecą*, a *nie grzeją* W6j Klech 81; w leg. G. spadające z nieba *zagrzewają wodę*, w której król chce zamrozić św. Dorotę K 26 Maz 342.

Właściwości G. są wyrażone w obiegowych porównaniach. Do G. – ze względu na cechy: *blyszczec*, *lśnić*, *świecić* – porównywane są *oczy* 5, także Szew Niech 722 i 734, Świr Pieś 174 i 367, Stoin Żyw 131; ze względu na cechę piękna – *dziewczyna* K 26 Maz 232, K 40 MazP 226; *panna młoda* Hol Wes 20; *dzieci* K 57 RuśC 1295, też przedmioty – jak np. *pierścionek* K 3 Kuj 130, Kap Baj 73; *suknia* K 8 Krak 57 i 59.

Patrzenie. G. *mrugają* Sych SGKasz 1/388; *patrzę* 27; *widzę* 33II, 47b; *wytrzeszczają oczy* 27.

Mowa. G. *mówią* 47d, *szeptają* 51B.

Pomoc w miłości. G. są świadkami miłości 33, 47, 50, podob. Płat Krak 94, przysięgi chłopca 38; *wiedzą* o miłości młodych 47b-d. Chłopiec *radzi się* G., gdy *bierze wianek* dziewczynie 34; *wzywa* G. na świadków, aby potwierdziły jego uczucia, *pyta*, *gdzie jest jego ukochana* 33. Dziewczyna prosi G., aby świeciła Jasieńkowi zwłaszcza, *gdy do niej jedzie* 43. G. *służą* dziewczynie/chłopcu 14; *odprowadzają ją do domu* 26. Żona szukająca męża dowiaduje się od gwiazd o drodze Krz PBL nr 425.

Biorą udział w adoracji Boga, zob. kolekcje.

♥ G. *uśmiecha się* K 36 Wol 144; *smuci* nad panną Krzyż Kuj 1/111; G. *placzą* nad grobem Jezusa 17, nad ludźmi 60, *chwalą* Boga 18a.

□ G. wywierają wpływ na wegetację roślin: *groch zasiany w nocy*, *gdy na niebie jest dużo gwiazd*, *obrodzi się obficie* Kul Wiel 3/512; *urok może pochodzić z G.* Kot Las 85.

♦ *Liczyć* G. znaczy 'robić coś niewykonalnego', częsty zwrot w życzeniach (*garstek jak na niebie gwiazdek* K 23 Ka-S 115, *Ja mu życzę tyle dzieci*, *Co na niebie gwiazdek świeci* Kot Rzesz 202) oraz formułach niemożliwości 9, 31, 32, 44-46.

Czarownice *kradną* z nieba G. i księżyc Wisła 1898/209, 1887/61; *wiatry je kryją* 33.

Zakazy. Gwiazd *nie należy liczyć* i *pokazywać palcem*, bo *pokazana G. spadnie* 67, podob. K 48 Ta-Rz 259, Sim Wierz 237, *człowiek umrze* Lud 1900/65, Wisła 1900/465; *będą ropieć palce* Sim Wierz 237; *umrą rodzice* K 42 Maz 402; *można Bogu wykluć oczy* Sim Wierz 237, Sim ŚlAntr 16.

∞ *Gdy zaczyna świecić pierwsza G.*, rozpoczyna się *wieczera wigilijna* 71; *dziewiczy wieczór* K 28 Maz 148; *drużbowie chodzą po wsi i ogrywają druhny* K 6 Krak 16, *proszą na wesele* K 6 Krak 62. *Gdy G. świecą na niebie*, *kochankowie się spotykają* 40, 48. Na *Trzech Króli* *nie należy jeść*, *aż będą trzy gwiazdy na niebie*, *aby zęby nie bolały* K 7 Krak 175. W *przeddzień uroczystego święta*, *gdy wieczorem pojawią się G.*, *należy przerwać pracę*, bo *święto już się rozpoczęło* K 34 Chel 156.

△ Położenie G. jest zwykle określane: *wokół/koło księżycy* 19, 51D, także *na chłopca od ziemi, na dwu chłopów, na trzy chłopcy, na pięciu chłopów, na cztery chłopcy ku wschodowi od głowy* Gład Wiedz 96.

W określaniu miejsca. Ludzie *kierują się* według G. Etnl 1989 Bilg 121; G. wskazują chłopakowi/dziewczynie drogę do dziewczyny/chłopaka 40, 48.

W rachubie czasu. Na podstawie położenia gwiazd na niebie, określa się czas w nocy Szyf MiW 149, K 17 Lub 72, K 46 Ka-S 463, Gaj Rozw 64, Wit Baj 127 i 205, Wisła 1889/495; w przysł. *Gwiazdy i słońce to najlepszy zegar* NKPP gwiazda 6.

Na G. przebywają dobre dusze K 17 Lub 71, Lud 1898/414; także za karę – chłop, który rozrzucił gnój w sobotę K 3 Kuj 91, człowiek zamieniony w kozła Wisła 1900/465, →księżyc.

♠ *Pogoda będzie, jeżeli: G. błyszczą jarząco* K 7 Krak 31, *migają* Etnl 1989 Bilg 120, *świecą rzadko i jasno* ZWAK 1882/196; jest ich dużo ZWAK 1886/107, K 17 Lub 71, Etnl 1989 Bilg 116 i 120, TN Rakówka 1984, TN Zamch 1984; *słota: G. kulą się we mgle* K 7 Krak 31; *na niebie jest mało gwiazd po zachodzie słońca* Etnl 1989 Bilg 120; *są gęsto nagromadzone i nie świecą jasno* ZWAK 1882/196; *deszcz: są nisko* TN Krasieczyn 1985; *świecą gęsto* ZWAK 1891/51; *jest mało gwiazd po zachodzie słońca* Etnl 1989 Bilg 120 lub w ogóle ich nie widać ZWAK 1882/196; *mroz: świecą jasno* ZWAK 1878/133; *wesoło* Sych SGKasz 1/388; *jasno migocą* NKPP gwiazda 8; *iskrzą się wyraźnie* Gaj Rozw 136, co znajduje potwierdzenie w pieśni weselnej 48; jest ich dużo, a niebo jest pogodne K 17 Lub 71, TN Rakówka 1984, TN Zamch 1984.

Dobre plony będą, jeżeli: jest dużo G. na niebie w Wigilię Bożego Narodzenia ZWAK 1879/19, w Boże Narodzenie ZWAK 1887/29, we wszystkie trzy wigilie: Bożego Narodzenia, Nowego Roku, Trzech Króli ZWAK 1887/146; *nieśny rok: w Wigilię Bożego Narodzenia i Sylwestra świeci dużo G.* 70 i Nowy Rok Wisła 1892/648; w „gwiazdkę” *widno świecą* Sych SGKasz 1/389; *mleczny rok: w wieczór wigilijny nie ma G.* 69; dużo grzybów: *obfitość G. w wieczór wigilijny* Bart Lub 27.

Jeśli pasterze rachują G. w Wigilię Bożego Narodzenia, to w lecie znajdują dużo ptasich gniazd ZWAK 1891/47.

Szczęśliwe życie małżonków zapowiadają jasne G. w czasie ślubu K 28 Maz 152; *śmierć – gdy G. blade świeci* Szyf Trad 52; *śmierć monarchy: G. blisko rogów księżycy* K 17 Lub 70; *klęski, choroby, głód i wojna: G. jaśniejąca/jasniejące w dzień (zwłaszcza od wschodu)* K 48 Ta-Rz 259, podob. K 7 Krak 33.

✠ G. symbolizuje *szczęście (gwiazda szczęścia)*; w pieśniach żołnierskich – *wolność (gwiazda wolności)* Świr Pieś 288, Szew Niech 251. W pieśniach religijnych i kolędach, G. (*śliczna, wspaniała, morza, morska, niebieska*) jest symbolem *Matki Boskiej* 10, także K 15 Poz 146, Bart Lub 302, K 20 Rad 293, K 18 Kiel 53, Kur Opol 59, K 48 Ta-Rz 73, LL 1976/4-5/83; *Dzieciątka* 11; sporad. św. Stanisława (*gwiazda nowa*) Lom Śląsk 430, K 27 Maz 382 i innych świętych.

W pieśniach miłosnych i kolędach życzących G. (*gwiazdeczka*) symbolizuje *dziewczynę (ukochaną)* 28, 53, podob. Kot Rzesz 396, K 6 Krak 429, LL 1960/4-5/57, w pieśniach weselnych – *dziewczynę (miesiąc – pana młodego)* Hol Wes 91; w tekstach gwarowych potocznych i zagadkach – *oko* 5, podob. Sych SGKasz 1/389. Do gwiazd porównuje się *oczy* 5.

W sztuce ludowej wzór G. pojawia się w hafcie PSL 1957/4/239, na ubraniach (zwłaszcza spodniach) góralskich Lud 1900/177, PSL 1965/4/215, wycinankach PSL 1962/4/228, Lud 1923/115, pisankach PSL 1956/4-5/227, PSL 1970/1/18, Lud 1898/213, glinianych grzechotkach PSL 1957/1/8, siekierkach Lud 1896/219, szczytach domu PSL 1961/4/207, słupach bram PSL 1962/4/180, korowaju K 28 Maz 142.

G. w s e n n i k u oznaczają coś dobrego, szczęście, w e s o ł o ś ć Etnl 1994 Nieb 151-152.

DOKUMENTACJA

ZAGADKI

1 – Księżyc między gwiazdami jak chleb/kapusta między grochem.

Między polnym grochem leży chleba bochen. (Księżyc między gwiazdami). TN Jarcnia 1964; war.: *Siedzi bochen między grochem.* Folf Zag nr 837 oraz nadto: Wisła 1889/527, ZWAK 1886/140, ZWAK 1887/128, MAAE 1908/320, TN Łuszczów 1962, TN Gorajec 1984; *Pomiędzy grochem główka kapusty.* ZWAK 1882/14.

2 – Gwiazdy/rosa/grad jak groch zbierany przez słońce.

Sed Roch, ozsywał groch, miesiąc wiedział, nie powiedział, słońce wstało, pozbiarało. (Gwiazdy). Folf Zag nr 1234; tamże war.: ... *a rēchlij nie zebról, jaż bēlo widno. (Gwiazdy); Roch zasol groch. (Grad); Święty Roch zasiał groch, księżyc ... (Rosa).* ZWAK 1878/181 Ziemia Dobrzyńska, inne war.: →księżyc, słońce, zorza.

3 – Księżyc pasterzem/parobkiem, gwiazdy – owcami/bydłem.

a. *Na wielkiej łące owieczek tysiące, a pośród łąki rozstajne drogi, a pasterz łysy, czasem ma rogi. (Gwiazdy i księżyc).* Folf Zag nr 678, podob. Folf Zag nr 114, war.: tamże.

b. – *Jaki pastérz mō nōwincyj owców? (Miesiąc – pastérz, owcē – gwiozdzē).* Folf Zag nr 390.

c. – *Ziemia szyroko, łowcy daleko, a pastyrz rogaty. A to – niebo, gwiazdy i księżyc. Księżyc rugaty to je pastuch.* TN Jarcnia 1964, war.: *Pole niewymierzone, bydło niezliczone, parobek rogaty, a gospodarz bogaty. (Niebo, gwiazdy, księżyc i słońce).* Folf Zag nr 863.

4. – *Wiele powrozów bē trzeba bēlo, zebē to do miesąca i gwiozdzów sygło. (Jeden powróż, ale on bē muszól bēc dosc długi).* Folf Zag nr 1273.

5 – *Dwa okienka małe, Bez szybek a całe, Oba blisko siebie Jak gwiazdki na niebie. (Oczy).* LL 1957/3/36, war.: Wit Baj 76.

PRZYSŁOWIA

6 A – *Drobne gwiazdy giną od księżycu.* NKPP gwiazda 5.

6B – *Nie dbam o gwiazdy, kiedy księżyc świeci.* NKPP gwiazda 11; tamże war.: ... *dbaj ... słońce ...*

ZAMÓWIENIA I ZAKŁĘCIA

7 – [Z zamówienia choroby świętego Walentego:] *Niech mie już nie szarpią wszelkie natury, Niech mie nie ciskają z ziemi do góry. Niech będzie słońce świeciło my wesolo, A niech księżyc mnie oświeca także. Gwiazdy niech my pomagajo, A ziemia święto niech mie nie tyro.* Kot Zn 324.

8 – [Zamówienie od róży:] *Jasna nieba, jasna słońca, jasień miesiąc i jasne gwiazdy, i święta Trójca, i Matka Boża, stań do pomocy, jak we dnie, tak i w nocy.* Or L 1934/91.

WYLICZANKI DZIECIĘCE

9 – *Dudek siedział na dachu, Liczył gwiazdy przez lupę, Wtem się księżyc obrócił I pokazał mu dupę.* Sim Fol 65.

KOLEDY BOŻONARODZENIOWE I NOWOROCZNE

10 – *Da między dwiema góreczkoma tam jasna gwiazda zaświeciła. A nie byłaś-to jasna gwiazda, tylko mi była Matka Boża.* ZWAK 1885/11.

11 – *Lulajże przyjemna oczom gwiazdeczko, Lulaj najśliczniejsze świata słońeczko.* Miod Pas 93.

12 – *Gwiazdy są pieluszkami dla małego Jezusa.*

Stała nam się dnia dzisiejszego nowina, że Panna czysta porodziła Syna, ach lelija. ... A z czego żeś pieluszki miała, Maryja? Miałam ja pieluszczy z tej jasnej gwiazdeczki, ach lelija. TN Tuszów 1988, podob. K 49 Sa-Kr 151.

13 – *Księżyc, gwiazdy, słońce, zorza, planety, ... witają małego Jezusa.*

Hej nam hej! Witają go [małego Jezusa] i bydłeta, ... Gwiazda go wita i słońce, planety, miesiąc i gorńce, ... Witają go narodowie ze wschodu słońca królowie. K 5 Krak 251; podob.: Idzie panna ozdobiona, ... W miesiąc, słońce ustrojona, ... Witają go [Jezusa] słońce, gwiazdy, ... Witają go zorza, ... Witają go miesiąc, słońce, ... Witają go narodowie, ... Ze wschodu słońca królowie. ZWAK 1880/104.

14 – *Księżyc, gwiazdy, cały świat świecą/służą dziewczynie/chłopcu.*

Chodzi Jadziunia po pokojiku, róży kwiat, ... służy jej księżyc, służy jej gwiazdy, cały świat. Bart Lub 114; war.: *Chodzi Zosińska ... świcu jej gwiazdy, chwalu ju ludzie, kawalerowie, ...* Bart Lub 113.

15 – *Jak księżyc/miesiąc między gwiazdami, tak: a. gospodarz/gazda między kopami; b. żniwiarze (kołędnicy) pomiędzy snopami; c. panna między/z kawalerami; d. panna z dzieciątkami; e. Jezus między bydłętami.*

a. *Żebyście gospodarzu stali między kopami, jak miesiąc między gwiazdami.* Kot Las 136; war.: ... *chodzili pomiędzy snopami, kopami ...* Kot Las 130, podob. Kot Las 123, 129, 135, 137, Lud 1905/161, Bart Lub 91, K 5 Krak 236, Święt Nadr 71; ... *a w polu żeby stał snop przy snopie, kopa przy kopie, a gazda ...* LL 1957/4/53; *Żeby stał snop przy snopie, kopa przy kopie, a gospodarz ..., jak księżyc ...* Bart Lub 69; ... *jakby księżyczek ...* ZWAK 1885/12.

b. *Będziem się krążyli pomiędzy snopami, jak ten miesięczek pomiędzy gwiazdami.* Bart Lub 90, war.: *Ad Zam 54; Będziemy siadali Między półkopkami, Jak księżyc na niebie Między gwiazdeczkami.* Kot Rzesz 295.

c. *Ty się zabaw z nami, Jak księżyc z gwiazdami, ... Jak księżyc w niebie z gwiazdami.* Kot Rzesz 138; war.: *Będzie się bawiła dziś z nami, Jak ... między ...* Kot Rzesz 152; ... *tańczyła dziś z nami, Jako miesięczek z gwiazdami.* Kot Rzesz 220; *Włóż go [wianek] na główeczkę i zaśpiewaj ładnie dziś z nami, Jak księżyc między ...* Kot Rzesz 157; *Zatańczujemy wokół. Ty dziś z nami, Jak ... między ...* Kot Rzesz 160.

d. *Będą tu chodziły panny z dzieciątkami, Jakoby miesięczek między gwiazdeczkami.* Lud 1905/161.

e. *Hej, lelija! W lichej szopie leży, Nagi bez odzieży, ... Między bydłętami, Jak księżyc z gwiazdami – Hej, lelija!* Kot Rzesz 149.

WIDOWISKA HERODOWE

16 – *Księżyc i gwiazda na płaszczu Heroda mają go chronić.*

[Herod do Śmierci:] *Jakbyś mnie mogła z tego świata zgładzić, kiedy księżyc i gwiazda przy mym lewym boku.* (Takie znaki są na lewej stronie płaszcz Heroda i znaki te mają go chronić). TN Niemirówek 1980, war.: TN Zielone z Przejmą 1979.

PIEŚNI WIELKOPOSTNE I WIELKANOCNE

17 – *Słońce, księżyc, gwiazdy, ... płaczą nad grobem Jezusa.*

Płacz jasne słońce, płacz koło miesięczne, zalejcie gwiazdy światła swoje wdzięczne. ... Nad grobem króla niebieskiej stolice. [Także: *promienie z nieba, obłoki, chmury dżdżyste, pioruny, błyskawice.*] K 20 Rad 102, war.: TN Łubcze 1978.

18 – *Księżyc, słońce, gwiazdy a. chwalą Boga; b. czynią pokłon; c. dziwią się piękności Jezusa.*

a. *Słońce, miesiąc, wszystkie gwiazdy, rok, godziny, moment każdy; dzień i noc niechaj cię [Boże] chwali, serce miłością zapala.* K 22 Łęcz 34.

b. *Jedynowładny Rządco nad rządca, któremu niebo swemi obrotami, słońce, miesiąc, gwiazdy czynią pokłon zawsze jako Panu swojemu.* K 39 Pom 234.

c. *Nieskończona, najśliczniejsza, Jezu miłości, niepojętej i prawdziwej, źródło słodkości. Słońce, miesiąc i z gwiazdami, niechaj wszystko z aniołami piękności się twej dziwują, lecz nie pojmują.* K 28 Maz 90.

PIEŚNI ANDRZEJKOWE

19 – [Rozpoczynają wróżby pieśnią do Andrzeja:] *Ej, miesięczek w górze świeci, Dookoła gwiazdy. Kto Jędrzeja ino poznał, Umiłował każdy.* LL 1960/2-3/49.

PIEŚNI ŻNIWNE I DOŻYNKOWE

20 – *Było żyteńko i nie masz, stoją kopcunki, jak las. Stoją kopcunki nad kopami, jak miesięczek nad gwiazdami.* Chod Śp 219.

21 – *Kóp zboża na polu – jak gwiazd na niebie.*

Nastawiłim kopecek jak na niebie gwiozedecek. Gaj Rozw 114, war.: *A będzie tu kopecek ...* K 5 Krak 236 kolęda; *Ej stoją za nią kopcunki, jako na niebie gwiazdeczki.* K 16 Lub 126.

22 – *Chybaby nie było Na niebie gwiazdeczek, Gdybyśmy nie mieli Za wieniec stóweczek.* Kot Las 224.

PRZEMOWY WESELNE

23 A – *Słońcem, księżycem i gwiazdami Bóg przyzdobił świat.*

a. *Kiedy to Pan Bóg stworzył świat, tak przyzdobił firmament: słońcem, księżycem i gwiazdami.* Kur Opol 49.

b. *Boć Bóg najkochańszy, najmiłosierniejszy ozdobił niebo i ziemię słońcem i gwiazdami, i różnymi affektami.* K 39 Pom 113.

23 B – *Postanowił On [Jezus Chrystus] firmament niebieski niebo i ziemię; niebo ozdobił gwiazdami, a ziemię kwiatkami.* K 10 Poz 306.

PIEŚNIE WESELNE

24 – *Jak księżyc/miesiąc między/z gwiazdami, tak panna młoda/dziewczyna między druhami/pannami.*

a. *Idzie Kaśka do kościoła między pannami jako księżyc najśliczniejszy między gwiazdami.* K 40 MazP 233; war.: *Jak jechała do kościoła ..., wyglądała jak ten księżyc między ...* K 12 Poz 66; ... *mniedzy przydonkami, A lón myśli, że to mniesziondz Mniedzy gżozdeczkamy.* Stef WarmPś 1/96; ... *jako miesiąc ...* Krzyż Kuj 213, K 20 Rad 191, K 46 Ka-S 188; ... *między panioma, jako miesiąc ...* K 40 MazP 234, K 22 Łęcz 67; *Kłękła ona przed ontarzem ..., jako miesiąc ...* K 23 Kal 172; *Ona klęcy przed oltarzem między druhami, jako miesiąc ...* K 24 Maz 269, war.: K 46 Ka-S 23, Lom Śląsk 298; *I uklękła na kościele między druhami, mnie sie zdaje, że to miesiąc ...* K 27 Maz 156; *Siadła sobie grzecna panna w ławkach z druhami, najśliczniejszy mój miesięczek w świetle z gwiazdami.* K 16 Lub 265, war.: K 16 Lub 265; *Ona siedzi w piérwszój ławce między pannami, jako miesiąc najśliczniejsza ...* K 12 Poz 68; *Ona siedzi w ławulecce między swächnickami. A on myślał, że to miesiąc ...* K 40 MazP 236; *I usiadła Kasiuleńka między paniami, i świeciła jako miesiąc ...* K 40 MazP 235; *I usiadła [kochaneczka] sobie w ławkach między pannami jako miesiąc ...* K 46 Ka-S 24; *I usiadła za ławkami, między pannami, jak ten miesiąc ...* K 27 Maz 268; *Stoi ona [Marysia] przy oltarzu między paniami, A świeci sie jako miesiąc ...* K 22 Łęcz 66; *Una stoi na pocziyniu miyndzy družbami, Jako miesiąc o północy ...* Pieś Śl 1/379; *Jużci ona panią, panią, między paniami, najślicniejszy miesięcycek ...* K 18 Kiel 144; *„adnie ji ta, „adnie, między panienkami, Ezli miesięckowi ...* ZWAK 1891/116.

b. *Świeci miesiąc, świeci między gwiazdeczkami, Najmilsza mi S. między panienkami.* Lom Śląsk 389; war.: ... *między niewiastami.* Lom Śląsk 398; ... *a moja Marysia między dziewcętami.* K 19 Kiel 175, zob. nadto war.: Biel Kasz nr 309A, D, E.

25 – *Gwiazdy (nie) pomagają/dają świecić księżycowi.*

a. *Świeci miesiąc, świeci, pomogo mu gwiozda, Juz się ta rodzina rozlatuje z gniazda.* Lud 1908/388.

b. Świeci miesiąc świeci, gwiazdy mu nie dadzą, bo już panne młodą do ślubu prowadzą. Płat Krak 420; war.: ... Śterech parobeków dziewczynę prowadzą. Święt Nadr 265; ... gwiazdy mu się zdadzą, siedmiu parobeków dziewczynę prowadzą. K 6 Krak 474; Świeciulby miesiącek ... Same mnie dziewczęta do dom odprowadzą. K 19 Kiel 175; ... Same mnie kóniki do dom zaprowadzą. ZWAK 1880/175.

26 – Gwiazdy są druhnami panny młodej.

Na niebie gwiazdeczki będą mi druzeczki, to mnie odprowadzą od mej mamuleczki. Stoin Żyw 233, war.: Stoin Żyw 323.

27 – Gwiazdy iskrzą się / wytrzeszczają oczy, kiedy jest mróz.

Koźcie otworzyć mamusiu, koźcie otworzyć, bo się gwiozdy wyiskrzyły, chce nos pomrozić. ŁSE 1974/29; war.: ... gwiozdy ocy wytrzeszczyły, mróz nos chce zmrozić. ŁSE 1974/29.

28 – Jedzie Jasio do Kasieńki, Jak ten miesiąc do gwiazdeńki I pyta się ojca swego Co gadać u dziweńki. Hol Nasz 91.

29 – Jakem się zenil, Młody miesiąc pełnił się wtedy; Gwiazdy niebo zasiały, Jasne zorze gorzały. Lud 1903/226.

PIEŚNI I PRZYŚPIEWKI MIŁOSNE I ZALOTNE

30 I – Panna ucieka przed kawalerem i zmienia się w niedosiężną gwiazdę.

A ja się stanę gwiazdką na niebie, Będę świeciła ludziom w potrzebie. ZWAK 1878/38, war.: Kam Pom 40, K 12 Poz 98, K 4 Kuj 20, K 46 Ka-S 100, Krzyż Kuj 1/221, TN Łubcze 1978, TN Rechta 1978, Kot Rzesz 517, Pieś Śl 1/215, Pieś Śl 2/241, 243, 246, K 6 Krak 130, Pawl Mer 17, Święt Nadr 193, ZWAK 1878/53; ... Bogu ... K 12 Poz 99; ... i tobie. K 22 Łęcz 102; ... każdemu w potrzebie, Pieś Śl 1/216; Stanę ja się, stanę malutką gwiazdeczką, ... w lesie nad górceczką. K 48 Ta-Rz 120; ... panienkóm w potrzebie. K 46 Ka-S 94; Ej zrobię ja się gwiazdką na niebie, ... Pieś Śl 1/221; Przerzuce ja się gwiazdką ... K 48 Ta-Rz 117; Wzniesę się, wzniesę w gwiazdki na niebie ... K 41 Maz 65, war.: ZWAK 1882/113; Udam ja sie udam gwiazdeńką do nieba, już-ci mi tam waszego kochania nie trzeba. K 16 Lub 269; Ja się obrócę w gwiazdkę na niebie ... K 28 Maz 224; Przedzierzgnę się tą jasną gwiazdeczką, pójdę do nieba tą prostą drózecką. K 25 Maz 54; Stanę sie stanę ... K 2 San 134, war.: Pieś Śl 2/248; Przemienię się gwiazdeczką na niebie, Będę świecić jasno koło ciebie, Pieś Śl 1/217, Rog Śląk 148; Uczynię ja się gwiazdeczką na niebie, ... z miesiąckiem do ciebie. K 12 Poz 100; Jak ... To ja nie późre, Jasiu, na ciebie. MAAE 1908/193; ... Będę śpiewać z aniołkami w niebie. Pieś Śl 1/219; Stanęć ja się tą ... aniołóm i tobie, Pieś Śl 1/218.

30 II – Chłopak ściąga/uprasza/sprowadza gwiazdę na ziemię.

a. Mam ci ja litość nąd ubogimi, Więc zleci gwiazdka z nieba do ziemi. ZWAK 1878/38; ..., spadnie ... K 46 Ka-S 100, war.: ZWAK 1878/54; Ale ja Boga poprosze ładnie, To mie ta gwiazdka na ziemi spadnie. Bart Lub 218; ... Sproszę ja gwiazdy ... Pawl Mer 17, war.: Święt Nadr 193; ... Sprowadzę gwiazdkę ... Kot Rzesz 517; ... Zniżę ja gwiazdy bliżej ku ... Pieś Śl 1/215; A mám ja zwierzchność nad ubogimi, ze ja tę gwiazdę przygnębię ... K 26 Maz 247; Dam ja dziadowi taką jałmużnę, co mi wymodli gwiazdę wielmożną. K 22 Łęcz 103; A dam ja babie taką jałmużnę, co mi wyprosi gwiazdę podróżną. K 12 Poz 99; Będę ja dawał ubogim chleba, niech mi uprosą gwiazdeckę z nieba. K 25 Maz 54; Dam ja dziadóm chleba, Uproszą mi gwiazdy ... Pieś Śl 1/218 A będę ja dawał dziadkom, babkom chleba, będę Boga prosić, spuści gwiazdkę z nieba. K 48 Ta-Rz 120; A ja dam ubogim chleba, I wyproszą gwiazdeczkę z nieba. Pieś Śl 2/248, 246; O damci ja tym żebrakóm chleba, Wyproszą mi tę gwiazdeczkę z nieba. Pieś Śl 1/217; Dam ja żebrakóm pszennego chleba, To wyproszą tę gwiazdeczkę z nieba. Pieś Śl 1/219; A jo napiekym żebrakóm chleba, To mi wyproszą gwiazdeczkym z nieba. Pieś Śl 2/247; Jo dóm żebrakóm krajiczek chleba, Wyrzykają mi gwiazdeczkę z nieba. Pieś Śl 2/241; Bende ja dawał takóm jałmużnóm, co my sprowadzóm gwiazde niesłużnóm. Krzyż Kuj 1/221; Będę ja pościł, dawał jałmużnę, co wyprowadzę gwiazdkę usłużną. ZWAK 1882/113.

b. A będę ja prosić wszechmocnego Boga, by spuścił na ziemię tę gwiazdeńkę z nieba. K 16 Lub 269; A ja będę rzekać w zimie, w lecie, Aż sie gwiazdeczka zbliży ku ziemi. Pieś Śl 1/221; A mam ja w Bogu taką nadzieję, co se wyproszę gwiazdę na ziemię. K 48 Ta-Rz 118.

c. *Mam ja tam w niebie swego anioła, co mi gwiazdeczke z nieba wywoła.* K 6 Krak 130; ... *on mi gwiazdeczke spuści do siola.* K 2 San 134.

d. *A wyjrzą ja, wyjrzą miesiąckiem z obłoku i gwiazdę i pannę przygarne do boku.* K 46 Ka-S 94; *A ja wijimne szable z pyod byoku i sobje sagne gwjazdę z obłoku.* Kam Pom 40; *A mam ja taką strzałę przy boku, Którą dosięgnę gwiazdę w obłoku.* Pieś Śl 2/244, nadto war.: Biel Kasz nr 410.

31 – Kawaler i panna połączą się, jeśli gwiazdy da się zliczyć/porachować.

a. *A widzisz, Jasieńku, te gwiazdy na niebie? Jak je porachujes, pójdę ja za ciebie. Wołałbym, dziewczyno, sto lat pokutować, nizeli na niebie gwiazdy porachować. Sto lat pokutuję i wypokutuję, a na niebie gwiazdów nigdy nie zrachuję.* K 41 Maz 459, war.: K 26 Maz 243; *A widzisz ty durniu ...* K 44 Gór 314; *Widzisz, ty hultaju ... Gwiazdów nie zrachujesz, wylazą ci oczy,* K 48 Ta-Rz 133; ... *Jak wszystkie policzysz, to wyjdę za ciebie. Wołałbym ja, wolał po świecie wędrować, Niż wszystkie gwiazdeczki na niebie rachować.* Kot Rzesz 350, war.: TN Książmierz 1984; *Widzisz ty chłopaku ... jak ich wszystkich zliczysz to pójde za ciebie.* TN Lubcze 1978.

32 – Ile gwiazd na niebie, tyle a. ścieżek do dziewczyny, b. miłości, c. szczęścia.

a. *Porachuj, dziewczyno, gwiozdecki na niebie, ile jo narobił ściezecek do ciebie.* Płat Krak 336, war.: LL 1957/3/10, Konop Krak 8; *Policz ty, Marysiu, te gwiazdy na niebie, tyle on narobił drużynę do ciebie.* ŁSE 1978/76.

b. *Widzisz, kochaneczko, Ile gwiazd na niebie? Tyle ja mam, kochaneczko, Miłości dla ciebie.* Pieś Śl 2/418.

c. *A spojrzij ty, Stachu, na gwiazdy na niebie, tył'e Bóg ma szczęścia, starczy dla mnie, dla ciebie.* Krzyż Kuj 1/242.

33 I – Dziewczyna/chłopiec pyta gwiazdy/astrologów/żeglarzy/mądrych ludzi/astronomów/geometrów/... gdzie jest jej ukochany/ukochana.

a. *Gwiazdy moje, gwiazdy, na niebie świecicie, jeżeli wy o moim kochaniu nie wiecie?* K 18 Kiel 108; war.: *O wy, moje śliczne gwiazdy, Co ... Powiedzciez mi o mym miłym, Jeżeli o nim co wiecie.* Pieś Śl 1/363; *O wy przesłiczne ... o kochanku, czy wy o nim ...* Pieś Śl 1/354, podob. Rog Śląsk 120.

b. *Wy mądrzy ludzie, co gwiazdy liczycie, czy o moim Stasiu nic mi nie powiecie.* K 6 Krak 146; *Astrologowie, co gwiazdy licycie, cyli wy o moim kochanku nie wiecie?* K 6 Krak 146, war.: K 12 Poz 123, Udz Krak 128; ... *o moim kochaniu nie wiecie?* K 57 RuśC 1143; *A wy, astronomowie ... Święt Nadr 221; I wy (tez), zeglärze, co gwiazdy licyta, po(w)jedzta mi o niej, bo wy o niej wieła. A wy (tez) g(w)iäzdecki, co na niebie šjecitā, pojedzta mi o niej, bo wy jō jidzita.* K 40 MazP 257; *I wy metryce ..., powiedzcie wy mnie, kej wy ją widzicie.* K 4 Kuj 26; *Wiatry, wichry, co gwiazdy kryjecie – jeżeli wy o moim kochaniu nie wiecie?* K 44 Gór 380; *Wy płaszęta niebożęta, co gwiazdy liczycie, czyście Mani nie widzieli, czy o niej ...* TN Osowno 1980, podob. K 45 Ka-S 17, K 3 Kuj 307.

33 II – Gwiazdy odpowiadają dziewczynie/chłopcu, gdzie widziały ukochanego/ukochaną.

A widziałyśmy go w sadecku wiśniowym, cese se cubryne (czuprynę) grzebykiem perłowym. K 18 Kiel 108; war.: *Widziały my go pod mostem cembrowym, Zamykali go kluczykiem perłowym.* Pieś Śl 1/354; [podobnie odpowiadają: *astrologowie* K 6 Krak 146, *Konop Krak 117*, *K 57 RuśC 1143*, *metryce* K 4 Kuj 26, *aryklary* K 40 Maz 255, *wiatry arcyzy* K 6 Krak 146, *wichry* K 44 Gór 380, *plaszęta niebożęta* TN Osowno 1980, *żeglarze* K 46 Ka-S 17, *synagrułowie* K 3 Kuj 307].

34 – Chłopak/kochaneczek/syneczek radzi się gwiazd, gdy bierze wianek dziewczynie.

Oj, ty Janku mój, coś mi wianek wziął; A kogoś się ty radził? Dziewczyno, ciebie, gwiazdek na niebie, Jakzem cie odprowadził. Kot Zn 380, war.: TN Dobre 1977; *Och ty, Janeczku mój, zabrałeś wianek mój, ...* TN Ulów 1967; *Kochaneczku mój, Wianekes mi wziął! Kogoś się poradził? Kochanko ciebie, Gwiazdy ... Jak ciem odprowadził.* Rog Śląsk 161, Pieś Śl 1/526; *Ej, ty syneczku, Już po wianeczku. Nacozes mi go wziął, Kogoś się radził? ... Kochaneczko ciebie.* Pieś Śl 1/482; *Zdradziłeś mnie, zdradził, kogoś się ty radził? Ni gwiazdki na niebie, ni*

chustki na chlebie. K 19 Kiel 93; *Zdradziłeś mię zdradził, Kogóżeś się radził? Gwiazdeczki na niebie I dziewczyno ciebie*. ZWAK 1886/287, war.: Kot Rzesz 416, Płat Krak 214.

35 – Gwiazda wędruje/przenika/turuje po niebie / do miesiąca, dziewczyna wędruje/przenika/turuje do matki/chłopaka, chłopak do dziewczyny.

a. *Wędrujom, wędrujom gwiazdecki na niebie, I ja tys wędruje matusiu do ciebie*. ZWAK 1888/193.

b. *Wędruje, wędruje gwiazdecka po niebie – I ją powędruje, Jasieńku, do ciebie*. ZWAK 1891/123.

c. *Wędruje, wędruje gwiazdeczka po niebie, Oj, ji ja przywędruje, "oj, dziewczyno do ciebie*. TN Osowa 1977; war.: *Wędrują, wędrują gwiazdeczki na niebie ...* Ol Podl 23; *Tóruje, tóruje ... i ja potorujem ...* MAAE 1898/85.

d. *Wędruje, wędruje gwiazda do miesiąca i ja powędruję do swego tyścia*. Ol Podl 23, podob. w pieśni weselnej Płat Krak 411.

36 – Tak jak jest niebo, słońce, miesiąc, gwiazdy – tak jest miłość chłopca i dziewczyny.

a. *Gdybym ciebie miał opuścić, musiałoby niebo spaść; a gwiazdy by się tyskały i miesiąc by świat porzucił*. K 40 MazP 246.

b. *Zeby nie miesięcyk, nie gwiazdy na niebie, tobym nie potrafił, dziewczyno, do ciebie*. K 28 Maz 238.

c. *Jasne gwiazdy, jasny miesiąc, najjaśniejsze słońce, pójdę ja z tobą Walusiu, choć na świata końce*. K 22 Łęcz 64.

37 – Zańdziej słońce, wżeńdzi miesiąc, i gwiazdy w około, wyńdzi, wyńdzi kochaneczko, przemów do mnie słowo. K 4 Kuj 23.

38 – Chłopiec przysięga na księżyc i gwiazdy.

A boś ty mi raz przysięgał Na księżyc, na gwiazdy? Bo to na taką przysięgę Uwierzyłby każdy. Kot Rzesz 372; war.: *A ja tobie podprzysięgłem Na ...* Kot Rzesz 318.

39 – Gwiazda świeci w okieneczko, dziewczyna ściele łóżecko.

a. *Świeć-ze mi gwiazdecko, prosto w okieneczko, niech ja se pościele Jasiowe łózecko. Świeć-ze my, gwiazdecko, świeć-ze my w oboje, niech ja se pościele Jasiowe i swoje*. LL 1960/2-3/78.

b. *Zaświeć gwiazdeczko, zaświeć księżycu, Zaświeć w szybki "obie, bo ja już ściele Jankowi i sobie*. TN Karczmiska 1980.

40 – Gwiazda/gwiazdy świeci/świecą na niebie, chłopak idzie/jedzie do dziewczyny lub dziewczyna jedzie do chłopaka / do domu.

a. *Świeci gwiazdeczka na niebie, puść mnie, (dziewczyno), do siebie*. K 40 MazP 165, war.: K 39 Poz 164, K 40 MazP 153, K 41 Maz 112, ZWAK 1878/47; *Świecą mi gwiazdy ...* Pieś Śl 2/295.

c. – *Świeci miesiąc nad stodołą, gwiazda na niebie. Nie zamykaj okieneczka, jadę do ciebie*. K 22 Łęcz 57; war.: ... *nie zagaszaj, Maryś, *ognia, ...* Krzyż Kuj 1/146.

d. – *Świecą gwiazdki, świecą, na wysokim niebie, gdzie ty Jasiu mieszkasz? Jedziemy do ciebie*. Płat Krak 229.

e. *Świeci miesiąc, świecą gwiazdy, świecą ale nie każdemu; tylko moi Kasiniecce, co sie zabiera do domu*. K 25 Maz 217.

41 – Jak księżyc/miesiąc między gwiazdami, tak ukochana między dziewczętami.

Świeci miesiąc, świeci między gwiazdeczkami, Najmilsza mi Helenka między niewiastami. Lom Śląsk 398; war.: *Świeci się miesięcek ..., moja Marysia między dziewczętami*. K 19 Kiel 175, podob. Mika Oraw 51; ... *ja najuboższa między sierotami*. Chod Śp 186.

42 – Ciemna gwiazdeczka świeci na niebie, dziewczyna jest smutna.

a. *Ciemna ta gwiazdeczka, co świeci na niebie, smutny mi ten liścik, co piszę do ciebie*. LL 1972/1/56.

b. *Ciemna nocka ciemna, gwiazdeczka na niebie, smutno memu sercu, Jasieńku bez ciebie*. K 6 Krak 457, war.: Płat Krak 80.

43 – Dziewczyna prosi gwiazdy, by (nie) świeciły chłopakowi.

a. *Czy on żyje, czy nie żyje, Świeć mu, gwiazdko, świeć! Bo przy tobie, to i w grobie Serduszko me będzie bić.* Pieś Śl 2/521; war.: *Oj, czy żyje czy nie żyje ...* Kot Rzesz 270.

b. – *Świećcie gwiazdy w ciemną noc, Świećcie na chodniczki, A ty, miły, śpiesz się do mnie, Do twój dzieweczki.* Rog Śląsk 157, war.: Pieś Śl 1/506.

c. *Oj bodaj ci, hultaju, da nie świeciły gwiazdy, oj zwodziłeś dziewczęta, da obicywałeś kazdej.* K 25 Maz 169.

44 – Ile gwiazd na niebie / piasku/kropel w morzu / dziur w przetaku, tyle dziewczyna/chłopak ma miłości/przywiązania/szacunku/ ... dla ukochanego/ukochanej.

Ile piasku w morzu, Ile gwiazd na niebie, Tyle mam, kochanku, Miłości do ciebie. Pieś Śl 1/386, war.: Rog Śląsk 143, Lom Śląsk 382; *Siła ..., tyła ..., tyła mam miłości, kochanie ...* K 46 Ka-S 182; ... *tyła przywiązania mom mała ...* K 12 Poz 226; *Ile kropek w morzu, ... Tyle mam szacunku Panienko dla ciebie.* Pieś Śl 1/309, war.: Rog Śląsk 119; ... *dziewczyno dla ciebie.* Lom Śląsk 397; *Siła kropli w morzu, jasnych gwiazd na niebie, żadnej tak nie kocham jak dziewczyno ciebie.* K 27 Maz 337; *Ile gwiazd na niebie, Ile dziur w przetaku, Tyle jest obludy w każdziutkim chłopaku.* K 6 Krak 454; ... *tyle jest obludy dziewczyno u ciebie.* K 6 Krak 454; *Wiele gwiazd na niebie, wiele kłósią w snopku, Tyla poćciwości w każdziutkim parobku.* Święt Nadr 298; *Wiele gwiazd ... Tyle też miesiący I tyle na świecie Panienek tysięcy.* Pieś Śl 1/382 i 456, war.: Rog Śląsk 120.

45 – Nie ma tyle gwiazd na niebie, ile razy dziewczyna dała gęby / miała chusteczek.

Nie ma na niebie Tyle gwiazdeczek, Jak mi ma miła Dała gębiczek. Rog Śląsk 147, Pieś Śl 1/301, war.: Pieś Śl 2/388, ZWAK 1885/179; ... *Wiele ma miła miała chusteczek,* Pieś Śl 1/313.

46 – Choć innych jest jak gwiazd na niebie, on/ona jest niezastąpiony/-a.

Żeby wás tu było jak gwiazdek na niebie, Nie było, nie będzie, jak Jasińku ciebie. MAAE 1908/177; war.: *Chociazby ich [panienek] Jak tych gwiazd ... Gdy ja nie mam serca Tylko, panno, ciebie.* Rog Śląsk 120.

47 – Miesiąc i gwiazdy (i Pan Bóg) – świadkami miłości / widzą/wiedzą.

a. *Mam ja na świadectwo miesiącek i gwiazdy, o jakieś me kochał nocke i dzień każdy.* K 6 Krak 147.

b. *Widzi miesiąc, widzą gwiazdy, ilech nocy nie spała, Wielech nocy nie spała; Jeno w nocy w oknie na cię Z szczerym sercem czekała.* Pieś Śl 1/406; war.: ... *Jeno na cię pod okienkiem Szczerém ...* Rog Śląsk 110; *Wie to ... wiedzą ..., jak ja na twą szczerą miłość w myślach moc budowała.* Rog Śląsk 110, war.: Pieś Śl 1/424.

c. *Wszystkie gwiazdy, co świecicie, I co wysoko widzicie, Choćbym nie miał serca w sobie, Musiałbym się kochać w tobie.* Lom Śląsk 248.

d. *Nie mam, nie mam [innej], ino ciebie, świadek Pan Bóg, co jest w niebie i wy gwiazdy mnie powiecie, bo wy o tym dobrze wicie.* Chod Śp 192.

48 – Miesiąc i gwiazda świecą na niebie – chłopak i dziewczyna spotykają się.

a. *Świeci miesiąc nad stodołom, gwiazda na niebie, nie zagaszaj Maryś Kognia, jade dó ciebie.* Krzyż Kuj 1/146, war.: K 22 Łęcz 57.

b. *Przyjadę ja Marysiu przyjadę do ciebie, oj da jak mi zaświeci gwiazdeczka na niebie. Zaświeciła gwiazdeczka i zgasła, a mojego Jasienia ciemna nocka zasła.* K 2 San 227.

49 – Tak, jak gwiazdy są na niebie, tak chłopiec nie przestanie chodzić do dziewczyny / dostanie chusteczkę od dziewczyny / dostanie za dziolchą króweczkę.

a. *Chybaby nie było gwiazdeczek na niebie, Zeby ja nie chodził dziewczyno do ciebie.* ZWAK 1888/188.

b. *Chybaby nie było Na niebie gwiazdeczki, Żeby od dziewczyny Nie dostał chusteczki.* Her Kal 2/134.

c. *Nie musiałoby być Na niebie gwiazdeczki, żeby ja nie dostał Za dziolchą króweczki.* Pieś Śl 1/127.

50 – Gwiazdy są świadkami, że dziewczyna traci wianek [= dziewictwo].

Nie powiem luba, nie powiem droga, świadkami są gwiazdeczki, tylko upłynie parę miesięcy, trza będzie kolebeczki. TN Częstoborowice 1980; *Jasiuleńku mój, tyś mi wianek wziął, świadkami są gwiazdeczki, a jak upłynie dziewięć miesięcy, potrzeba ...* TN Szyszki 1978.

51 A – Tobie świeci jeden miesiąc/słońce, a mnie świecą liczne gwiazdy.

Tobie świeci miesiąc, a mnie świecą gwiazdy, ciebie kocha jeden, a mnie kocha każdy. K 6 Krak 395, war.: ZWAK 1884/274, Chod Śp 186, Konop Krak 8, Sad Podh 100; ... *jedna ...* Pieś Śl 2/321; ... *ciebie kocha jedna, a mnie kocha każdy.* K 6 Krak 483; ... *Żem ja nieszczęśliwy, To mi przyzna każdy.* Pieś Śl 1/394; ... *świeco ji gwiazdy, gdzie ja się obróć, tam mnie kocha każdy.* LL 1960/2-3/63; *Śwyćyło mi słońce, śwyćyły i gwiazdy, Tob'e kochá jedyn, a ...* MAAE 1898/89.

51 B – Przyświecał nam nieraz księżyc i gwiazdy także szeptały: «Nie wierz, dziewczyno, tym słowom, Bo on ci będzie niestały.» Nyr Kar 250.

51 C – Świeci miesiąc, świeci, gwiazdy pomagają / i gwiazdy jarzące.

a. Świeci miesiąc, świeci, gwiazdy pomagają, jeszcze moje oczki kochania nie znaj. K 21 Rad 136, war.: Sob Lubus 24, K 6 Krak 429, TN Huta 1966, Lud 1900/153, ZWAK 1888/181, ZWAK 1891/110; ... *Nieszczęśni ci ludzie, co o mnie gádają.* ZWAK 1891/84; ... *Choć urody nie mam, chłopcy mię kochają.* Lud 1903/226.

b. Świeci miesiąc świeci i gwiazdy jarzące, Ciebie kocho jeden, a mnie dwa tysiące. Or L 1927/170.

c. Świeci miesiąc, świeci, gwiazdy pomagają: Choć urody nie mám, chłopcy mie, kochają. Święt Nadr 271.

51 D – Świeci miesiąc (świeci), koło niego gwiazdy – wielu kocha jedną dziewczynę.

a. Świeci miesiąc, świeci, wkoło niego gwiazdy, ciebie kocha jeden, a mnie kocha każdy. Sob Lubus 24, war.: K 6 Krak 483, Chod Śp 186, MAAE 1898/85, ZWAK 1886/311; ... *Ciebie kocha jedna, ...* ZWAK 1878/111; ... *gdzie ja się obróć, to mnie kocha każdy.* K 6 Krak 429, LL 1960/2-3/63; ... *naokoło gwiazdy, coż ja komu zinna, ze mnie kocha każdy.* K 42 Maz 72; ... *gwiazdy, koło niego, oj, jakże ja tęsknię do Jasieńka mego.* Płat Krak 157.

b. Świeci miesiąc, świeci i gwiazdeczek kila, Do mojej dziewczyny opętana miła. ZWAK 1880/174.

c. Świeci miesiąc między gwiazdami, kiedyś chodził do mnie co dzień, dzisiaj czasami. TN Wólka Husińska 1980.

d. Świeci miesiąc, świeci, wedle niego gwiazda, serdecznie żaluję, zem kochała błazna. Chod Śp 274.

e. Świyci mi miesiącek, swiycy mi i gwiazdy, Mom jo se dziywcyne, zowidzi jej k'oždy. Mika Oraw 51.

52 – Świeci miesiąc, świeci, drobne gwiazdy wschodzą, cóż mnie po kochaniu, kiedy ludzie szkodzą. K 6 Krak 429, war.: Pieś Śl 1/395.

53 – Myślałeś Jasińku, że to gwiazda zeszła, A to Kasineczka koło okna przeszła. MAAE 1908/76.

PIEŚNI ZBÓJNICKIE, ŻOLNIERSKIE I PARTYZANCKIE

54 – Smutna rzeka, księżyc w dal odpłynął, srebrne gwiazdy spadły w ciemną toń, gdzieś po lasach, gdzieś po polach mglistych, Czujnie drzemie zakopana broń. Świr Pieś 401, tamże war.: Świr Pieś 402-403, por. też Szew Niech 329.

55 – Miesiąc – ojcem, słońce – matką, gwiazdy – braćmi, zorze – siostrami żołnierza.

Jak na niebie miesiąc jasny wszędzie, żołnierzowi rodnym ojcem będzie ... Jak na niebie jasne słońce wszędzie, żołnierzowi rodna matka będzie ... Jak na niebie jasne gwiazdy wszędzie, żołnierzowi rodni bracia będą ... Jak na niebie jasne zorze wszędzie, żołnierzowi rodne siostry będą. K 18 Kiel 182, por. nr 58.

PIEŚNI MARYJNE

56 – Maryja ozdobiona słońcem, księżycem, gwiazdami.

[O Matce Boskiej:] *Z dwunastu gźozdów Koruna na gźoże, Łodziano też w słońce, Kszężyc pod nogamy.* Stef WarmP4 2/89.

57 – *O Maryja, Matko Boża, Niech Ci świeci w maju zorza, Słońce, miesiocy, wszystkie gwiazdy, Niech zobaczy człowiek każdy.* LL 1957/2/20.

PIEŚNI SIEROCE

58 – *Miesiocy – bratem, zorza – matką, gwiazdy – siostrami sieroty.*

Matka mi zorza, Miesiocy mi jest miłym bratem, Gwiazdy szlęskie siostrami memi, I dosyć na tym. ZWAK 1878/100, por. nr 55.

PIEŚNI DZIADOWSKIE

59 – *Gdy z Antychrystem człek się zbrata, Następi ukrótcie koniec świata – ... Z nieba deszcz krwawy padać będzie, Ciemności wnet zalegnę wszędzie: Pogasnę gwiazdy, słońce zgaśnie.* Nyr Kar 1/354.

60 – *Miesiocy, słońce, gwiazdy, niebo płaczą/litują się nad niedolą ludzi.*

Posłuchajcie, proszę, pilnie, jak niebo płacze usilnie: miesiocy, słońce i z gwiazdami płacze, lituje nad nami. K 19 Kiel 141, war.: K 48 Ta–Rz 209.

61 – *Bóg sposobi świat i zdobi go słońcem, księżycem, gwiazdami i planetami.*

W tej wieży dał [poganin, Diaskorus, ojciec św. Barbary] wymalować, Bogi swoje wyrysować, Słońce, księżyc z planetami, Różnymi gwiazdami. Od tych [św. Barbara] oczy odwróciła, Ku niebu okiem patrzyła, Jako ten świat oświecają, Jasnościę swą napelniają. Myśli, kto ten świat sposobił, I gwiazdami przyozdobił, Kto nim rządzi i sprawuje, I kto nad nimi panuje. Nyr Kar 128.

PIEŚNI ZADUSZKOWE

62 – *Księżyc, słońce, gwiazdy, woda, obłoki, góry, lasy nie chcą przyjąć grzesznych dusz.*

Idą, idą, dusze płakające, Swemi rękami łamające. Słońce, słońce [w cd. też: księżyc, gwiazdy, woda, obłoki, góry, lasy] przyjmijcie nas, Bo Jezus zaparł się nas. ZWAK 1880/88, war.: Biel Kasz nr 35B.

63 – *Jak księżyc między gwiazdami, tak dusza w raju między braćmi i siostrami.*

Ga [gdy] do raju przebieżimo [anioł z grzeszną duszą], wejtrójd raju posadzyma, miza [między] brate, miza sostrami, jako ksawiec [księżyc] miza gwiazdami. Biel Kasz nr 67B.

RELACJE POTOCZNE I ZAPISY WIERZEŃ

64 – *Gwiazdy wzięli się od początku stworzenia świata. Jak Pan Bóg stworzył ziemię i powiedział: Zrobimy światłość. Pierwsza światłość była największa, było słońce. Druga światłość była mniejsza, był księżyc. A trzecia światłość, powiedział Bóg, gwiazdy. I nazwał wszystkie gwiazdami. Ni było ani jinionów, że ta była taka, to ta, no wszystkie jednakowy imia – gwiazdy.* Czup Mat 96.

65 – *Gwiazdy to otwory w niebie.*

Niebo to jest zaziesone nad ziemio i ma takie dury co śfatło zidać, to gziardi. Szyf MiW 148, podob. Szyf Trad 53, Kul MiW 435, Mocz Kul 2/17.

66 – *Każdy człowiek ma swoją gwiazdę.*

Mówio, że jak się człowiek rodzi, to już i gwiazdke ma dla siebie. Etnl 1989 Bilg 118, podob. Sych SKasz 1/388, Kup WiM 20, Szyf MiW 148, Kul WiM 437, TN Łukowa 1984, Red. Jelna 1984, TN Zamch 1984, TN Krasieczyn 1985, K 7 Krak 31, Udż Krak 91, MAAE 1908/132, Wisła 1889/495, Wisła 1900/465, ZWAK 1878/128, ZWAK 1885/32, ZWAK 1887/31, Lud 1896/277, Or L 1938/161.

67 – Gwiazd nie należy pokazywać palcem.

Każdi ma gziode widno co się śfeci, ale nie wolno pokazać na gziadze, bo łona się zatrzenie i może spaść. Szyf Trad 52, podob. Sych SKasz 1/388, Kul MiW 437, Szyf MiW 148, ZWAK 1887/31, ZWAK 1878/128.

68 – A z gwiazdami to je tak: Pan Bóg se naladował tyle lampków, ile ma być ludzi na świecie. I so takie święte (= święci), naznaczone do tego, że jak sie człowiek rodzi, to oni naliwają masła do tyj lapki, co mu je naznaczona, i człowiek póty żyje, pochi (= póki) sie masło nie wypáli. A późni to te lapke, jak już je sucha, to święte ciskajo na ziemie. *Wiśła* 1903/96; podob. Śmierć strąca z nieba lampki – gwiazdy znaczące ludzkie życie. Krz PBL nr 332.

69 – Jak w wilję nie ma gwiazd, to będzie mleczny rok, krowy mleka dużo dadzą. *Wiśła* 1901/183, podob. ŁSE 1961/88, ŁSE 1965/30, Bart Lub 26-27, K 5 Krak 195, Udz Krak 37.

70 – Jeżeli w wieczór wigilijny jest dużo gwiazd na niebie, to kury będą się dobrze niosły. *Wiśła* 1895/493, podob. ŁSE 1961/88, ŁSE 1965/30, Szyf MiW 34, Bart Lub 26, Pęk Bilg 238, Etnl 1989 Bilg 120, Gaj Rozw 35, Udz Krak 37, *Wiśła* 1901/183, *Wiśła* 1902/370, ZWAK 1879/26, ZWAK 1892/265, Or L 1926/136, Or L 1934/149. Podobna przepowiednia dotyczy Sylwestra Kul MiW 415 i Nowego Roku Kul MiW 648.

OPISY PRAKTYK

71 – Do wieczery wigilijnej zasiadało się, gdy na niebie zapaliła się pierwsza gwiazda. Bart Lub 25, podob. Kul Wiel 3/25, K 9 Poz 116, K 10 Poz 58, Folk Łodz 91, K 23 Kal 52, K 24 Maz 71, K 26 Maz 53, K 27 Maz 110, K 5 Krak 195, K 16 Lub 48, 100, K 48 Ta-Rz 62, K 35 Przem 14, TN Krasieczyn 1985, Kal Lim 29, Gaj Rozw 30, Wes Śląsk 202, Plut Głog 2/137, Udz Krak 35, *Wiśła* 1902/370, 1904/526, ŁSE 1961/83, ZWAK 1878/20, ZWAK 1879/14, ZWAK 1885/4, Wit Baj 139, Or L 1934/148, Or L 1934/150, Or L 1935/149, Or L 1938/156.

PISANA POEZJA CHŁOPSKA

72 – Słońce i księżyc – dwaj świetlani bracia, / Gwiazdy – promienne siostrzyczki. [A. Zachara-Wnękowa] Szcz Ant 836.

73 – Jesteś matką, wielką, ogromną. / Obecna jesteś. / W podziurawionym gwiazdami niebie, / Na rozłożystym talerzu widnokręgu, / Pod i nad nami. [K. Maurer] Wer Ojcz 230.

74 – Stoi noc / na skraju wsi / i parasol wznosi, / a na niebie / srebrny kaplan / mszały / gwiazdom głosi, / Wielki Wóz / robotnic pełen / w Mleczną Droę / skrecił. / Kaplan modły / kończył świtem / i wieś rosą / święcił. [W. Sitkowski] Ad Złote 237.

75 – Rozświeciły się srebrem gwiazdy / na słupach ulicznych / z nieboskłonu / czarnego sklepienia nieba / zeszły do naszych mieszkań. [S. Chojnowski] Szcz Ant 249.

76 – w polach wśród złotych pszenic i ostów / w łąkach gdzie kwitną białe stokrotki / fruwały jak pliszki ciepłą wiosną / prostych wierszy płomienne zwrotki / ... a kiedy wieczór ciepły nadchodzi / z sakwą pełną srebra błękitu / z każdej płomienna gwiazda się rodzi / by świecić nocą pszenicom żytom. Poc Poez 440.

BIBLIOGRAFIA: Chev Dic 2/80-82, 283-290; Chodukiewicz Jadwiga, *Gwiazda*, [w:] SLSJ, Wrocław 1980, s. 74-79; De Vries Dic 369, 440-441; Duf SNT 285-286; Duf STB 315-317; For Sym 101-104; GamIv Ind 685-686; Glad Wiedz; Herd Lek 49; Kamocki Stefan, *Znaki na niebie i ziemi, zwiastujące wojnę światową*, Or L 1926/154; Kolbuszowski Edmund, *Gwiazdy i grzyby w wierzeniach ludu*, Lud 1895/168-178; Kop SMit 348-350; Kop SSym 105-108; Kup Astr 1958/5/233-246; Kup Astr 1959/6-7/290-303; Kup Met; Kup Pol 59-64, 108-113; Kup WiM 19-29; Lur Słow 64-65;

Ł u k a Leon Jan, *Wierzenia pogańskie na Pomorzu Wschodnim w starożytności i we wczesnym średniowieczu*, Gdańsk 1973, s. 20–29; *Mif Tok* 1/116–118; *Mosz Kul* 2/465–467; Niebrzegowska Stanisława, *Gwiazdy w ludowym językowym obrazie świata*, [w:] JOS, s. 147–166; S a d ł o w s k a Jadwiga, *Semantyka i składnia wyrazów słońce, księżyc, gwiazda w kulturze ludowej i wybranych utworach literackich*, praca magisterska napisana w ZJP UMCS, Lublin 1979; S n a r e k a Małgorzata, *Konotacja semantyczna nazw gwiazd w polszczyźnie ludowej*, praca magisterska napisana w Zakładzie Języka Polskiego UMCS, Lublin 1985; *SKSi Lec* 133; *SSSi* 180–181; S t a w o Ź, *Księżyc i gwiazdy*, *Lud* 1904/94; *Szyf MiW* 147–152; *Szyf Trad* 51–62; *Wört Hoff* 8/458–468, 9/596–689, 762–782, 10/335.

→BABY, BARAN, DROGA MLECZNA, GWIAZDA BETLEJEMSKA, GWIAZDA KŁOSU PSZENICZNEGO, GWIAZDA PÓŁNOCNA, GWIAZDA SPADAJĄCA, GWIAZDA WIECZORNA, JUTRZENKA, KOŁO ŚW. KATARZYNY, KOMETA, KOSIARZE, KRZYŻ ŚW., KSIĘŻYC, MAŁY WÓZ, NIEBO, ODBIERACZKI, SITO, SŁOŃCE, SZNUREK Z GUZAMI, WAGA, WIELKI WÓZ, ZORZA.

Stanisława Niebrzegowska